1988), «Мінскае антыфашысцкае падполле» (1995), «Беларускія остарбайтары» (кн. 1, 1996).

ЧАРНАК Дар'я Мікітаўна (20.5.1910, в. Старое Сяло Жабінкаўскага р-на — кастр. 1942), удзельніца рэв. руху ў Зах. Беларусі. Скончыла Мінскую школу КПЗБ, Камуніст. ун-т нац. меншасцей Захаду імя Ю.Мархлеўскага (1936). У 1-ю сусв. вайну ў бежанцах у Расіі. З 1924 на радзіме, працавала служанкай у купецкім доме ў Брэсце. Чл. КПЗБ з 1927. Арганізоўвала ў Брэсце ячэйкі КПЗБ і КСМЗБ, чл. Брэсцкіх гар. і акр. к-таў КПЗБ. У 1929 арыштавана польскімі ўладамі і зняволена ў брэсцкую турму. З канца 1932 у СССР. З 1936 на падп. рабоце ў Зах. Беларусі: сакратар Беластоцкага акр. к-та КПЗБ (1936—38). У Вял. Айч. вайну з ліп. 1941 удзельнічала ў арганізацыі Беластоцкага антыфаш. падполля. У канцы чэрв. 1942 схоплена гітлераўцамі і закатавана. *Васіль Ласковіч.*

ЧАРНАСОЦЕНЦЫ, прадстаўнікі крайне правых, манархісцкіх колаў у 1903—17 у Расіі, у т.л. ў Беларусі. Паводле вызначэння, змешчанага ў 2-м дадатковым томе «Энцыклапедычнага слоўніка Бракгаўза і Эфрона» (СПб., 1907), «самі чарнасоценцы ахвотна прынялі гэту мянушку; яна робіцца прызнаным найменнем усіх элементаў, што належалі да крайне правых партый і супрацьпастаўлялі сябе «чырванасоценцам». Першай арг-цыяй Ч. быў створаны ў студз. 1901 «Рускі сход» (заснавальнікі В.Л. і К.І. Вялічкі, А.С.Суворын і інш.). У 1904—05 аддзелы «Рускага сходу» ўзніклі ў Вільні, Варшаве. У крас. 1905 у Маскве створаны «Саюз рускіх людзей», у які ўваходзілі І.Ф.Цютчаў, Д.І.Ілавайскі, князі Галіцыны і інш. Адначасова рэдактар-выдавец газ. «Московские ведомости» У.А.Грынгмут арганізаваў «Рускую манархічную партыю». У сваёй газеце (№ 141, 1906) ён апублікаваў «Дапаможнік чарнасоценца-манархіста», у якім пісаў: «Ворагі самадзяржаўя назвалі «чорнай сотняй» просты, чорны рускі народ, які ў час узброенага бунту 1905 года ўстаў на абарону самадзяржаўнага Цара. Ці ганаровая гэта назва, «чорная сотня»? Так, вельмі ганаровая. Ніжагародская чорная сотня, якая сабралася вакол Мініна, выратавала Маскву і ўсю Расію ад палякаў і рускіх здраднікаў». Кансалідацыя крайне правых паліт. сіл Беларусі ў 1903—05 з'явілася вынікам рэакцыі на афармленне ў краі масавага рэв.-дэмакр. і *беларускага нацыянальна-вызваленчага руху.* Фарміраванне крайне правых сіл адбывалася ў рэчышчы рэпрэсіўнай і дыскрымінацыйнай палітыкі самадзяржаўя ў адносінах да нац. меншасцей, было абумоўлена радыкалізацыяй грамадска-паліт. жыцця. Ч. нацкоўвалі сац. нізы хрысціянскага насельніцтва на яўрэяў і правакавалі яўр. пагромы. На працягу 1903—05 крайне правыя арганізавалі на Беларусі больш за 50 пагромна-тэрарыст. акцый. Іх аб'яднальнай сілай былі прадстаўнікі мясц. адміністрацыі (пераважна ніжэйшых і сярэдніх пластоў), чыноўніцтва, жандарска-паліцэйскіх структур. Да іх далучалі патрыярхальныя пласты гар. і местачковага правасл. насельніцтва. Значную апору Ч. імкнуліся стварыць у сял. асяроддзі. Тэмпы кансалідацыі і ступень актыўнасці крайне правых залежалі ад ступені рэакцыйнасці губ. адміністрацыі. Найб. актыўна Ч. праяўлялі сябе ў 1903—05 у Магілёўскай і ўсх. паветах Мінскай губ. Пасля *Маніфеста 17 кастрычніка 1905* іх паліт. дзейнасць была легалізавана, пачаўся хуткі рост чарнасоценных арг-цый. Як правіла, Ч. падкрэслівалі ў сваіх назвах нац., рэліг. матывы, а таксама лаяльнасць манархісцкаму рэжыму. Некат. іх арг-цыі мелі філіялы ў гарадах, але звычайна дзейнасць партыі ці саюза абмяжоўвалася тэрыторыяй адной губерні або павета. Найбуйнейшай чарнасоценнай партыяй быў *«Саюз рускага народа»* (узнік у ліст. 1905). На Беларусі стварэнне легальных чарнасоценных арг-цый адбывалася ў 1906—07. Яны аб'ядноўвалі каля 20 тыс. чал. Асн. маса чарнасоценных груповак знаходзілася ў Магілёўскай і Мінскай губ. Пераважная большасць крайне правых арг-цый (47) належалі «Саюзу рускага народа», а пасля яго распаду ў 1917 — «Усерасійскаму Дубровінскаму саюзу рускага народа» («УДСРН») і «Рускаму ўскраіннаму саюзу» («РУС»). Апошні ўзнік у выніку аб'яднання ў бел. і інш. зах. губернях Ч. і *акцябрыстаў.* Змагаючыся з рэвалюцыяй, яны разам з тым імкнуліся ліквідаваць эканам. панаванне і ўплыў у краі польскіх землеўладальнікаў і яўр. буржуазіі. «РУС» дамагаўся ад урада прымусовага выкупу ў польскіх памешчыкаў зямель, якія перавышалі земскі цэнз, і перадачы іх «рускім» земляробчым правасл. элементам. Яму ўдалося атрымаць падтрымку з боку бел. правасл. сялян і правесці ў 2-ю рас. *Дзяржаўную думу* ад Мінскай, Віцебскай, Магілёўскай і Гродзенскай губ. 15 дэпутатаў, прычым у Мінскай губ. ўсе 9 дэпутатаў (з іх 6 сялян) былі стаўленікамі «РУС». У Думе яны падтрымлівалі *сталыпінскую аграрную рэформу* 1906—17, якая прадугледжвала захаванне памешчыцкага землеўладання і разбурэнне сял. абшчыны з перадачай зямлі ва ўласнасць сялян. Ч. зах. губерняў ухвалілі і разгон 2-й Дзярж. думы, і новы выбарчы закон. Іх кіраўніцтва і органы друку (газ. «Окраины России», «Западный вестннк», «Вnленскнй вестннк» — рэдактар усіх П.Р.Бывалькевіч; «Минское слово» — рэдактар Г.К.Шмід; «Северо-западная жизнь» — рэдактар і выдавец П.В.Каранкевіч; і інш.) разгарнулі шавіністычную агітацыю супраць палякаў, каталіцкага касцёла, яўрэяў, а таксама бел. нац. руху і яго цэнтр. органа — газ. *«Наша ніва».* «Іншародцаў» і «іншаверцаў» чарнасоценны друк аб'яўляў небяспечнымі ворагамі «адзінай і непадзельнай Расіі». У 3-ю Дзярж. думу Ч. Мінскай, Магілёўскай, Віцебскай і Гродзенскай губ. правялі 27 з 29 дэпутатаў — прадстаўнікоў правасл. памешчыкаў, святароў і сялян. У Думе 1… дэпутатаў далучыліся да фракцыі рус. нацыяналістаў. Паліт. склад дэпутатаў ад зах. губерняў практычна не змяніўся і ў 4-й Дзярж. думе. Стварэнне ў ёй Прагрэсіўнага блока, у які ўвайшлі нават некат. былыя лідэры крайне правых (напр., В.В.Шульгін), было ўспрынята Ч. як яднанне ворагаў самадзярж. рэжыму. Неадкладна былі зроблены спробы арганізаваць «чорны блок» у процівагу аб'яднанню ліберальных і праваліберальных партый. Манархісты патрабавалі ад урада разагнаць Думу. Пасля адрачэння цара Мікалая II ад прастола Ч., як і інш. манархісцкія арг-цыі, спынілі дзейнасць. У вер. 1917 адзін з лідэраў Ч. У.М.Пурышкевіч спрабаваў стварыць падп. манархісцкую арг-цыю з мэтай мабілізацыі «ўсіх сіл для яднання дзяржаўных і палітычных плыняў у адно рэчышча ў мэтах барацьбы з анархіяй». Частка Ч. удзельнічала ў белагвардзейскім руху; уцалелыя ў грамадз. вайне эмігрыравалі і стварылі за мяжой манархісцкія арг-цыі.

Літ.: Острецов В. Черная сотня и красная сотня. М., 1991; Степанов С.А. Черная сотня в Россни (1905—1914 гг.). М., 1992; История политнческих партий России. М., 1994; Кожинов В. «Черносотенцы» и Революцня: (загадочные страницы истории). 2 нзд. М., 1998; Забаўскі М.М. Расійская Дзяржаўная дума ў грамадска-палітычным жыцці Беларусі (1906—1917 гг.). Мн., 1999; Міхедзька В.А. Дзейнасць радыкальна-правых расійскіх арганізацый у Беларусі ў пачатку XX ст. // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь: стан і перспектывы развіцця: Матэрыялы II Усебел. канф. гісторыкаў. Мн., 1999.

Мікалай Забаўскі, Эдуард Ліпецкі.

ЧАРНАЎСКО́Й Сяргей Акімавіч (н. 21.7.1922, в. Юр'ева Крапівінскага пав. Тульскай губ., цяпер Тульскай вобл., Расія), удзельнік баёў на Беларусі ў Вял. Айч. вайну, Герой Сав. Саюза (1944). Скончыў курсы мал. лейтэнантаў (1943), курсы ўдасканалення афіцэрскага саставу (1946), буд. тэхнікум (1962). У Вял. Айч. вайну на фронце з 1942. Узвод стралк. палка на чале з лейт. Ч. вызначыўся 28.9.1943 каля в. Глушэц Брагінскага р-на: фарсіраваў Дняпро, выбіў ворага з траншэй, захапіў 2 дзоты, за 3 дні адбіў 5 контратак, захапіў шмат зброі праціўніка, забяспечыў пераправу інш. падраздзяленняў. Да 1971 у Сав. Арміі, потым у буд. арг-цыі.

ЧАРНАУЧЫЦКАЯ ЦАРКВА ПАРАСКЕ́ВЫ ПЯТНІЦЫ, помнік драўлянага дойлідства. Пабудавана ў 1733 у в. *Чарнаўчыцы* Брэсцкага р-на, перабудавана ў канцы 19 ст. Царква 3-зрубная, з кампазіцыяй пераходнай ад падоўжна-восевай да крыжова-цэнтрычнай. Прамавугольны бабінец, 5-гранная алтарная апсіда і развіты ў шырыню прамавугольны асн. зруб перакрыты ўзаемна перпендыкулярнымі 2-схільнымі дахамі з